

SAYIM HAZIRLIKLARI
1950 SANAYİ VE İŞYERLERİ SAYIMI

Mustafa Fotozoğlu

1 — Sayım nedir? Sayım, kısaca, herhangi bir konu hakkında rakamla ifade edilecek malûmat toplamak usullerinden biridir. Toplanan malûmat tasnif edilir ve ilgililerin istifadesine arz edilmek üzere neşredilir. Yanlış anlamlara meydan verilmemek üzere neşriyatın, sayımın nasıl icra edileceği, hudutlarının ne olduğu ve kullanılan tarifler hakkında mümkün olduğu kadar tereddütlere yer vermeyecek açıklamaları ihtiva etmesi lüzumludur. Kâfi açıklama olmazsa, neşredilecek rakamları kullanacak kimseler, işlerinde titiz iseler veya işleri titizliği icap ettiriyorsa, sayım neticelerini neşreden makama başvurmak zorunda kalırlar. Şu veya bu sebeple buna lüzum görmeyenlerin, bilecik veya bilmeyerek hatâya düşmeleri ihtimali kuvvetlidir. Çünkü tablo başlıkları ne kadar dikkatli tertip edilmiş olursa olsun, aşikâr sebepler dolayısıyla, nisbeten kısa olmak zorundadırlar. Böyle ifadeler de, bilindiği üzere, birden fazla anlayışa yol açabilir.

İstatistikî malûmat toplama şekilleri memleket ölçüsünde yapılan umumî sayımlar, daha dar coğrafi bölgelere ait kısmî sayımlar ve ihtimalî hesaba dayanan örnekleme anketleri olarak bazı gruplara ayrılabilir. İhtimalî hesaba müstenid olmayan anketler, bugün malûmat toplama vasıtası olarak ehemmiyetlerinden çok kaybetmişlerdir. İster memleket ölçüsünde, ister bir vilâyet, kaza, köy ve şehir gibi dar bir bölgeye şâmil olsunlar, sayımlar, konularını ilgilendiren ünitelerin tamamını kavramaya gayret ettikleri halde ihtimalî hesaba dayanan örnekleme anketleri, birimlerin tamamını her türlü vasıfları itibarıyla temsil eden daha az sayıda birimlerle meşgul olurlar. Temsil keyfiyeti ilk nazarda zannedileceği kadar kolay temin edilir bir iş değildir. Bu sebeple, sayımların çok eski zamanlardan beri bilinip tatbik edilmekte olmalarına mukabil modern anlamda örnekleme anketleri son otuz kırk senede tatbik edilmeye başlanmış ve bilhassa İkinci Dünya Harbi'nden sonra gelişme temposunu hızlandırmıştır. Örnekleme usullerine göre yapılan anketler bilhassa nisbeten

mahdut sayıda birime istinad ettikleri için, daha az masrafla yapılmakta ve daha sür'at'e neticelendirilmektedir. Bu iki faktör ise, en zengin memleketlerin bile feragat edemeyecekleri hususlardandır. Ancak, bahsi edilen usuller, temellerini yüksek matematikten aldıkları için, bugün dünyada, bu konuda hakiktle yetişmiş elemanların sayısı ihtiyacın çok altındadır. Mevzuu, nazariyatı ve tatbikatı ile iyi bilmeyen kimselerin elinde ise bu fevkalâde cazip usuller, yapılan masrafların heba olmasına varacak kadar işe yaramaz olabilmektedir. Örnekleme anketleri, bununla beraber, umumî sayımların yerine geçmekten ziyade, sür'atleri dolayısıyla, beş veya on sene gibi uzun fasılalarla yapılabilen sayımların boşluklarını doldurmaya yararlar.

2 — Sayım safhaları: İster tam veya kısmî sayım, ister ihtimalî hesaba dayanan örnekleme usullerinden birinin tatbikî suretiyle yapılan bir anket, veya isterse, kıymeti ne olursa olsun, ihtimalî hesaba dayanmayan bir anket mevzuubahis olsun, rakamla ifade edilebilecek her türlü malûmat toplama şeklinde müşterek bulunan bazı safhalar vardır. Bu safhalar,

- a) Hazırlık,
- b) İcra,
- c) İşleme ve tasnif,
- d) Neşriyat,

olarak bazı bölümlere ayrılabilir. Biz burada, bu safhalardan yalnız bir taneşinden, hazırlık safhasından söz açacak ve bunu memleketimizde yapılmış bulunan bir sayım çerçevesi içinde müşahhas bir hale getirmeye gayret edeceğiz. Bununla beraber, mevzuu dağıtmamak düşüncesi ile, teferruata girmeyeceğiz. Üzerinde konuşacağımız sayım, 1950 Sanayi ve İşyerleri Sayımı'dır.

3 — Sayımın maksat ve gayesi ve ne işe yarayacağı:

a) 1950 Sanayi ve İşyerleri Sayımı'nın yapılmasındaki maksat ve gayenin ön plânında, memleketin zirâat dışındaki bütün faaliyetini içine alan sahalarda, şimdiye kadar parça parça toplanmış bilgiler yerine aynı prensipler ve esaslara uyularak, güvenilir toplu bir bilgi elde etmek ve rakama dayanan bu bilgileri iş adamları, üniversiteler, toplu veya münferit araştırmacılar ve Devletin istifadesine sunmaktır. Sayımın maksat ve gayesini aşağı yukarı bu ifadelerle anlatan 11 örnek sayılı vesika¹ gayeyi açıklamaya şöyle devam etmektedir: «Bu sayım çeşitli sanayi, ticaret ve hizmet müesseselerinin coğrafi bölgeler itibariyle adedini, çalıştırılan insanların sayısını, bu kimseler için harcananları, satışları, stokları göstermek suretiyle bu konuda memleketin umumî bir

¹ 1950 Yılı Sanayi ve İşyerleri Sayımı. İdare Üstleri ve Sayım Komitelerinin Görev ve Yetkilerine Ait Yönetmelik, Doğuş Matbaası 1951, Ankara. Sahife 13 ve 14.

tablosunu çizecektir. Bunlardan başka, sanayi sahasında kullanılan çevirici makinelerin takatı, bazı önemli makine ve teçhizat ile kapasiteleri ve imalâtçıların yarattığı kıymetler hakkında bilgi verecektir.»

b) Elde edilecek bilgiler, herşeyden önce, bir harp ihtimali karşısında, millî savunma bakımından lüzumludur. Kaç fabrika ve atelyenin bir ihtiyaç halinde harp sanayiine geçebileceği, kullanacakları insan gücü ve bu gibi tehlikeli zamanlarda bunlardan ne dereceye kadar istifade edilebileceğini Devletin bilmesi lâzımdır, tedbirlerini ona göre alacaktır.

c) İşadamları, sayım neticelerinden çok istifade ederler. Neticeler, sanayici, toptancılar ve İktisadî Devlet Teşekkülleri tarafından piyasa tahlillerinde, ma»ûl ve mallarının sürümlerinin arttırılması gayesiyle yapılan projelerde kullanılır. İmalâtçı kendi mamûllerini kullanabilecek fabrika, atelye ve mağazaların bulunduğu bölgeleri, bunların ne kadar iş yaptıklarını öğrenebilir. Yeni fabrikaların nerelerde kurulabileceği hakkındaki çalışmalarda faydalı malûmat elde edilmiş olur. Kendi dalında çalışan işyerlerinin faaliyetleri hakkında toplu bilgiye sahip olan müesseseler mensup oldukları saha içindeki mevkiilerini tayin edebilirler. Rekabet şartlarının müsaadesi nisbetinde daha verimli çalışmaya hız vermek yollarını araştırırlar.

d) İlim adamları, sayımın kavradığı sahanın bünyesi hakkında kıymetli malûmat elde etmiş olurlar. Sayım neticeleri, istihsal endeksine bir temel teşkil eder ve memleketin iktisadî durumu hakkında gelecek yıllarda yapılacak tahminlerde esas veya haritacılık tâbiriyle nirengi vazifesi görürler.

4 — Gayenin tahakkukuna giriş: Yukarda umumî hatlarla belirtilen gaye, bize ancak bir fikir vermeye yarar. Bu haliyle bünlar sayımı tertipleyenlerden ziyade, sayıma karşı ilgililerin çekilmesi arzu edilenlere hitap etmiş olur. Sayım hazırlığı yapanların yukardaki açıklamalardan daha sarîh gayelere ihtiyaçları vardır. Sarîh gayeler, sayımın tasnif ve bilhassa neşriyat plânında ifadesini bulur. Nazarî olarak bu plânların ana hatları ile de olsa, sayım hazırlığının ilk safhalarına alınması lâzımdır. Bu suretle sayımın, hangi hedefe doğru yöneltileceği önceden bilinmiş olur. İlk taslak halinde hazırlanan bu vesikalar, sayım hazırlığının devamı süresince ve hattâ bilâhare meydana çıkan bazı teknik zaruretler dolayısıyla teferruata ait olmak üzere, az çok tâdillere uğrayabilir.

5 — Ünitenin tayini ve muhatap: Şimdi sıra ünitenin tayinine gelmiştir. Ünite, kendisi hakkında malûmat toplanacak bir birimdir. Sayım ve anketin konusuna göre değişir. 1950 Sanayi ve İşyerleri Sayımı'nda, ünite olarak, (işyeri) alınmış ve bunun mümkün olduğu kadar etraflı bir tarifi verilmeye gay-

ret edilmiştir². Nüfus sayımlarımızda ünite (fert) dir. Üniteye sıkı sıkı bağlı bulunan bir de (muhatap) vardır. Muhatap, lûgat mânasından da anlaşılacağı üzere, kendisinden malûmat alınan kimsedir. Muhatapın kimler olduğu ve olacağı sarahatle belirtilir. Bazan ünite ile muhatap aynı olur (Nüfus sayımlarında olduğu gibi). Fakat, bu da mutlak değildir. Meselâ, bir nüfus sayımında bebeklerin muhatap olamayacağı aşikâr olmakla beraber, çocuklardan kaç yaşına kadar olanların muhatap olabileceği tesbit olunmak gerekir. İşyerleri Sayımında esas itibariyle, işin sahibi veya onun selâhiyetli bir mümessili muhatap olarak kabul edilmiştir.

6 — Sayımın şümülü: 1950 Sanayi ve İşyerleri Sayımı'nda, «şümul» iki cepheden mütalâa edilmiştir. Birincisi, coğrafi şümuldür. Buna göre, Türkiye hudutları içinde bulunan bütün işyerleri sayıma dahildir. Ancak, malûmatın toplanması bakımından bazı farklar gözetilmiştir. Bunların meydana çıkması, konunun fevkalâde gayrı mütecanis olması dolayısıyla soru kâğıtlarının, hususiyetlere göre değişik olmasındandır. İşin en mühim yükünü üzerine alan sa-

² İşyeri, bir veya birkaç kişinin ticarî veya sınaî bir faaliyette bulunduğu veya hizmet gördüğü (yer) dir. Burası bir dükkân, mağaza, imalâthane, fabrika, yazıhane, muayenehane, otel, lokanta, sinema... olabilir. İşyeri umumiyetle, çatısı olan bir yer ise de yazlık sinema, kır kahvesi, plâj, tuğla harmanı, odun veya kömür satış yerlerinde olduğu gibi, üstü açık bir yer de olabilir. Nihayet, bazı doktor veya dişçi muayenehaneleri ve kadın terzihanelerinde olduğu gibi, evin veya ikametgâhın bir parçası da olabilir. Bundan başka, aynı yerde birden fazla işyeri de bulunabilir (Bazı sinemaların içindeki kahvehane veya pastahaneler, lokantalarda veya gazinolarda sahibinden kira ile tutulmuş ve müstakil olarak işletilen vestiyerler, aralarında ortaklık olmadığı halde aynı yazıhaneyi kullanan avukatlar gibi).

Normal olarak, yukardaki tarifi şümülüne giren bir işyeri, hakkında istenen malûmatı verebilecek bir ünite olmalıdır. Ancak, bir işyerinde bazı hallerde tali faaliyetler de mevcut olabilir ve bunlar esas işyerinin içinde veya ona yakın ayrı binalarda görülmüş olabilir. Meselâ, bir fabrikanın elektrik santrali, bir mensucat fabrikasının boyahanesi, bir ticarethanenin ardiye veya deposu, bir perakendecinin iki veya üç sokak ötedeki tamir atelyesi, ayrı binada olsa bile esas işin teferruatından sayılır ve bu tali faaliyetlere ait bilgiler asıl işyerinin soru kâğıdı içindeki malûmatla karışık olarak toplanır.

Mali ve hukuki bakımdan iktisadi faaliyeti yürüten ünite «teşebbüs» tür. Teşebbüs, işin sahibi ve sermayeyi koyan kimse veya kimselerin kurduğu bir ünite dir. Bu, tek başına kendi hesabına çalışan bir ferdin kurduğu bir ünite olduğu gibi, ticaret kanununun hükümlerine göre tesis edilmiş kolektif, komandit, anonim, limited veya kooperatif şirket veya âdi ortaklığın kurduğu bir ünite de olabilir. Teşebbüsler... ekseriya tek bir (İşyeri) ne sahiptir. Bu halde (İşyeri) ile (Teşebbüs) mefhumları arasında bir fark yoktur. Ancak bunlar, bazan birden fazla dükkân, mağaza, fabrika, atelye... gibi (İşyeri) ne de sahip olabilir. (1950 Yılı Sanayi ve İşyerleri Sayımı. Sayım Memurları Yönetmelik ve Açıklaması. T. C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Fiat ve Sanayi Şubesi. Örnek 13, Ankara 1951. Doğuş Matbaası. Sahife 13 ve 14)

yım memurları, nüfusları 1950 Nüfus Sayımı'na göre, 2001 ve daha fazla olan yerlerde yalnız *kazanç temin eden işyerlerinden* malûmat toplamışlar, daha küçük yerlerde, kısaca köylerde bu vazifeyi ister kazanç temin etsin, ister etmesin köy muhtarları ve diğer yerlerde yani şehirlerde sayım komiteleri kazanç temin etmeyen işyerlerinden bilgi almışlardır.

İkincisi, faaliyet nev'i itibariyle şümuldür. Kanuna göre, (... Tarım sayımlarının şümulü dışında kalan ve kazanç temin eden ve etmeyen bütün işyerleri ve kurumlar, işyerleri sayımına) dahildir. Faaliyet nev'inin şümulü işyerinin tarifi ile sıkı sıkıya ilgilidir. Buna göre, (Belli bir işyeri olmadan iş gören seyyar satıcı, seyyar esnaf, şoför, arabacı, kayıkçı gibi ticaret ve sanat erbabı ile ev sanayii³) sayım dışında bırakılmıştır. Ev sanayii (hariçten işçi almadan, aynı evde oturan aile efradı tarafından, oturdukları evde yapılan imalât faaliyeti) olarak tarif edilmiştir. Yine malûmat toplama şekli bakımından, başka bir tefrik yapılmış ve Devlet Demiryolları, Devlet Denizyolları, Devlet Havayolları, Posta Telgraf ve Telefon Umum Müdürlükleri faaliyeti, maden çıkarma işleri, banka, sigorta ve mümasili malî müesseseler faaliyeti, Devlet daireleri... gibi bazı faaliyet kollarında çalışan işyerleri hakkındaki bilgiler doğrudan doğruya İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından toplanmak üzere, ayrılmış ve geri kalan işyerlerinden bilgi toplanması, yukarıda, coğrafi şümulde arzolunduğu üzere, sayım memurları, muhtarlar ve sayım komitelerine bırakılmıştır.

7 — Çerçeve: Sayıma dahil olması kararlaştırılan işyerleri nasıl bulunacaktır? Bu maksatla, kullanılabilecek imkânlar gözden geçirilmiştir. Şöyle ki: Ticaret ve Sanayi Odaları adres listeleri, İş Kanunu şümulüne giren işyerleri, ki bunları Çalışma Vekâleti'nden almak kabildi, Tüccar ve Esnaf Dernekleri, ki bu vasıta ile üyelerinin bir listesi alınabilirdi, bunların hepsi kendi hususiyetleri dolayısıyla, şu veya bu yönden sayım için kifayetsiz görüldü. Geriye kala kala, iki liste kalıyordu. İşyerleri Sayımından yedi veya sekiz ay önce yapılmış Nüfus Sayımına ait (bina cetvelleri) ki hakikatte bunlar binaya ait bilgi vermekle beraber esas itibariyle sokağa açılan kapıların tesbitine yarayan cetvellerdi. Bunlarda kayıtlı izahat sadece, ev, apartman, dükkân gibi gayet umumî tâbirlerle verilmisti. Büyük bina veya hanların içindeki işyerleri nazarı itibara alınmıyordu. Bu bakımlardan, İşyerleri Sayımında kullanılmaya elverişli görünmedi. Nihayet, elde Maliye Vekâleti kazanç vergisi mükellef listeleri kalıyordu. Kazanç vergisi, bilindiği üzere, gelir vergisinin tatbik edilmeye başlanması ile ortadan kalkmış bir vergidir. Ev sanayiinden başka hemen hemen

³ 1950 Yılı Sanayi ve İşyerleri Sayımı. İdare Üstleri ve Sayım Komitelerinin Görev ve Yetkilerine Ait Yönetmelik. T. C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Fiat ve Sanayi Şubesi. Örnek 11, Doğu Matbaası, 1951 Ankara, Sahife 17.

hiçbir istisnası olmayan bu vergi dolayısıyla Maliye Vekâleti bütün hususî işyerlerini, kendi teşkilâtlarına sokak sokak tesbit ettirmiş bulunuyordu. Usullerine göre, her yıl bir defa Maliye Dairelerinden çıkarılan ekiplerle yoklamalar yapılıyor ve liste düzeltiliyordu. Listede işyerinin adresinden başka, sahibinin veya işletenin adı ve yapılan işin mahiyetini belirten izahat vardı ki, bu izahata göre, İstatistik Umum Müdürlüğü'nde sür'atle yapılan bir tasnif, kullanılacak soru kâğıtlarının adetleri bakımından kıymetli fikir elde edilmesine imkân vermiştir. Sayım memurları yalnız Maliye Vekâleti'nin listelerinde isimleri olan sokaklara gidiyorlar ve sayımı orada yapıyorlardı. Şüphesiz, talimata göre, sayım memurları yalnız Maliye Vekâleti listelerine bağlı değillerdi. Sayım yapıldığı zamana kadar olan değişiklikleri veya herhangi bir sebeple, kendi bölgelerine dahil bulunan sokaklarda liste harici tesbit edebildikleri işyerlerinden de malûmat almakta idiler. Elde böyle tam veya tama yakın bir liste olmasaydı, Sayım İdaresinin böyle bir listeyi bizzat kendisinin yapması veya sayım memurlarının şehir, kasaba ve köylerde işyeri mevcut olsun olmasın bütün sokaklara girip, her kapının ipini çekmeleri icap edecekti ki, bu hal sayım masraflarını bir hayli kabartacaktı. Her sayım veya ankette yığına ait bu nev'iden bir (çerçeve) ye ihtiyaç olduğu aşikârdır. Çerçevenin muhakkak liste halinde olması icap etmez. Bazı memleketlerde, teferruatlı haritalar bu maksatla kullanılmış ve hattâ anketten önce bazan kaba krokilerin yapılması da kâfi gelmiştir.

8 — Soru kâğıtları: Soru kâğıdı, sayım hazırlıklarının, özünü veya sıklet merkezini teşkil eder. Hazırlıkların mühim bir kısmı onun etrafında ve onunla ilgili olarak yapılır. Çünkü, gayeye götüren ana yol her sayım veya ankette muhakkak soru kâğıdından geçer. 1950 Sanayi ve İşyerleri Sayımı'nda, sayım memurlarınca doldurulacak sekiz ve sayım komiteleri ve köy muhtarlarınca doldurtulacak dört soru kâğıdı olmak üzere, cem'an oniki çeşit soru kâğıdı kullanılmıştır. Bunlardan bazıları pek basittir. Meselâ köylerde doldurulanlar, ancak işyerinin yaptığı işe çalışanlara ve faaliyet zamanına dair birkaç soruyu geçmez. Buna mukabil, büyük sanayi işyerleri olarak kabul edilen işyerlerine ait soru kâğıdı on bölümde sekseni müteceviz soruyu ihtiva eder. Diğer soru kâğıtları faaliyet nev'inin hususiyetine göre, soru sayısı bakımından bu iki uç arasında kalmaktadır.

Şüphesiz, her sayım veya anket bu kadar çeşitli soru kâğıdı kullanılmasını icap ettirmez. Meselâ, nüfus sayımlarında, İstatistik Umum Müdürlüğü yardımcı vesikalar hariç, yalnız bir soru kâğıdı kullanmıştır. Buna mukabil, İngiltere ve Amerika gibi bazı memleketlerde yalnız imalât sanayii için 150 - 200 çeşit soru kâğıdı kullanılır. Her sanayi kolu için ayrı bir soru kâğıdı tertiplenir.

Sayım, büyük kitlelerden malûmat toplamayı icap ettirdiği için sorular,

bu kitle tarafından kolayca anlaşılıp cevap verilebilmesini sağlayacak şekilde mümkün olduğu kadar basit ve vâzih olmalıdır. Her muhatap her soruyu aynı şekilde anlamalıdır ki, verdikleri malûmat alt alta konup toplanabilsin. Bunu temin etmek, görüldüğü kadar kolay değildir. Masa başında soruları tesbit edenlerce gayet kolay anlaşılır zannedilen sorular, fiiliyatta hiç de öyle olma-
vabilir. Bu sebeple, soru kâğıtlarının müteaddit defalar tecrübe edilmesi ve tecrübelerin verdiği neticelere göre düzeltmeler, ilâveler, çıkarmalar yapılması gerekir. 1950 Sanayi ve İşyerleri Sayımı'nda soru kâğıtlarının hazırlanması 5-6 aylık bir zaman almış ve hattâ hazırlık zamanının mühim kısmı soru kâğıtlarının tertibine sarfedilmiş ve bu yüzden diğer kısımlara olması lâzım gelen-
den az zaman bırakılmıştır diye tenkid de edilmiştir. Bu safhada, kanuna göre, ilgili vekâlet mümessillerinden kurulan merkez komitesi, İstanbul Üniversitesi profesörleri, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası çalışmalarına iştirak etmiş, Anka-
ra'da, İstanbul'da ve diğer bazı yerlerde müteaddit amelî tecrübeler yapılmıştır.

Sayım, muayyen bir zaman devresinde yapıldığı için, hazırlığı her bakımdan o devreye kadar yetiştirilmesi icap eder. İcra safhası bir defa başladıktan sonra artık ok yaydan çıkmıştır. Yanlış yapılan, unutulmuş şeyler, artık düzeltilemez.

9 — Talimatlar, açıklamalar: Soru kâğıdı tamam olduktan sonra veya bazı kısımlarda daha önce, talimatlar ve açıklamaların yazılması lâzımdır. Bunların da, mümkün olduğu kadar, sade bir dille, vâzih yazılmasına gayret edilir. 1950 Sanayi ve İşyerleri Sayımı'nda, idare üstleri ve sayım komitelerine, il sayım âmirleri ve sayım kontrolörlerine, sayım memurlarına ait olmak üzere üç talimat ve açıklama hazırlanmıştır. Ayrıca, sayım memurlarının yapacakları işi adım adım gösteren ve sayımın icra safhasına taâllük eden talimatı ihtiva eden bir (Sayım Memuru Dosyası) tertiplenmiştir.

10 — Teşkilât: Sayım hazırlığı mesuliyeti, esas itibariyle İstatistik Umum Müdürlüğü'ne aittir. Kanuna göre, ilgili vekâletlerden müteşekkil bir (Merkez Sayım Komitesi) kurulur. Her ilde bir sayım komitesi, bir sayım âmiri, sayım kontrolleri ve sayım memurları vazife almıştır. 1950 Sanayi ve İşyerleri Sayımı, esas itibariyle sayım memurlarının işyerlerini teker teker dolaşması suretiyle yapılmıştır. Sayım memurlarının uğramıyacağı işyerleri için sayım komiteleri mektupla malûmat almıştır. Her sayım veya anketin muhakkak sayım memurları vasıtasıyla yapılması icap etmez. Meselâ, yıllık sanayi anketleri, İstatistik Umum Müdürlüğü'nce, esas itibariyle, posta vasıtasıyla yapılmaktadır.

1950 Sanayi ve İşyerleri Sayımı'nda, İstanbul ve İzmir'de bulunan il sayım âmiri ve yardımcıları hariç olmak üzere vilâyet adedince (o zaman 63) il sayım

âmiri, 215 kontrolör ve 1200 sayım memuru kullanılmış ve ayrıca Ticaret Vekâleti ve İstatistik Umum Müdürlüğü'nden 12 kişi Bölge Müşaviri olarak il sayım âmirlerine yardım etmeye çalışmıştır.

Her sayım memuruna 300 kadar işyeri verilmiş ve sayım bazı istisnaları ile bir ayda yapılmıştır. Sayım memurlarına mümkün olduğu kadar müsavi adette işyeri verilmeye gayret edilmiştir. İstatistik Umum Müdürlüğü'nün Ankara dışında teşkilâtı olmadığından sayım memurları, ekseriyeti öğretmenlerden olmak üzere, diğer vekâlet memurlarından seçilmiştir.

11 — Yetiştirme: 1950 Sanayi ve İşyerleri Sayımı oldukça karışık bir sayım olduğundan yetiştirmeye hususî bir itina gösterilmiştir. Bu maksatla, esas itibarıyla iki safhalık bir yetiştirme sistemi kabul edilmiştir. Birinci safhada, bütün sayım âmirleri ve bazı büyük illerde yardımcıları Ankara'da açılan kurslarda yetiştirilmiş, kontrolörler ve sayım memurlarının yetiştirilmeleri Ankara'daki kursta yetişenlere bırakılmıştır. Yetiştirme sırasında, sadece takrir ile iktifa edilmemiş iştirak edenlerin 4 gün süren kurs müddetince bizzat çalışmalara iştiraki sağlanmağa gayret edilmiştir. İş bilfiil yaptırarak öğretilme prensibi kabul olunmuştur. Bu maksatla, kurslarda 15-20 kişi kadar bulundurulmuştur. Sonradan alınan bilgilere göre, bazı zaruretler karşısında kurs mevcutlarının bazı illerde bu mevcudu biraz aştığı anlaşılmıştır. 4 gün süren kurslar için bir program hazırlanmış ve bu programın her yerde aynı suretle tatbik edilmesine çalışılmıştır.

Nihayet, sayımı herkese duyurmak için hem merkezde ve hem de vilâyet ve kazalarda lüzumlu propaganda yapılmıştır.

12 — Bir sayım, kanunun verdiği selâhiyete göre, kısa zamanda memleketin her tarafında birden yapılan bir işdir. Hazırlıkların eksiksiz olarak önce tesbit ve ilân edilmiş olan sayım zamanına kadar bitirilmesi gerekir. Hazırlık ne kadar mükemmel olursa sayımın veya anketin muvaffakiyeti o kadar fazla olur. Bu bakımdan, yapılacak sayım veya anketlerde hazırlık safhasında hiçbir fedakârlıktan çekinilmemelidir. Kaybedilmiş zaman, israf edilmiş para gibi görünen hususlar sonradan muvaffakiyet şartları olarak ortaya çıkarlar. Son pişmanlığın fayda etmeyeceği yerlerden biri de sayım veya anket hazırlığıdır. Hazırlığın mükemmeliyeti, her kısım için düşünülebilirse de bilhassa soruların tertibi ve sayım memurlarının yetiştirilmeleri ön plânda mütalâa edilmelidir. Bu iki unsura sayımın can damarı diyebiliriz. Sayım memuru kullanılmayan anketlerde, sorular ve açıklamaları için sıklet merkezini teşkil eder.